

Дмитра Яворницького та його стосунки із дослідницькою роботою та двома дружинами. Остання серія сезону стосується кіно: у «Загубленій любові» йдеться про Олександра Довженка і двох його дружин, Варвару Крилову і Юлію Солнцева, на тлі непростих стосунків із системою.

Як наголошують автори проекту, особливу роль у новому сезоні відіграє місце дії. Вона розгортається в різних регіонах, на екрані постають розмаїті місця, від заповідників і музеїв, на кшталт Національного історико-культурного заповідника «Качанівка» чи Музею кіно на Одеській кіностудії, до «просто» живописних місцин, як-от довженківська зачарована Десна. Така увага до простору справді чимало додає екранному твору: з одного боку, «оживляє» фільм і нагадує про значення, яке має простір і для формування особистості, і, зрештою, для її діяльності. З другого – розповідає глядачеві про ті місця, що їх варто відвідати, про музейні експонати. Це вельми актуально, враховуючи розвиток вітчизняного туризму – тим більше, в умовах пандемії. Тож стрічка набуває ще одного просвітницького виміру.

Проект має передусім просвітницький характер. Починаючи від історії кохання, що може зацікавити широку аудиторію, і завершуючи форматом, він побудований так, щоб максимально легко сприймався глядачем. Стрічки тривають близько чверті години (історії, що не вкладаються в цей хронометраж, розбивають на кілька серій), їхній виклад максимально легкий і доступний; полегшує сприйняття і впізнаваний стиль фільмів (значним елементом якого є постійна оповідачка Наталя Сошіт). Метою циклу є популяризація видатних постатей, зацікавлення ними глядача, причому не як з підручників, а як живими, з яскравими і в чомусь близькими глядачеві біографіями. Має проект ще одну амбіцію: пробудити інтерес до цих сюжетів, ввести їх у культурне, зокрема кінематографічне поле. На присвяченій новому сезону пресконференції Василь Вітер напівжартома, а по суті серйозно говорив про те, що біографіями героїв «Гри долі» можна зацікавити Голлівуд; вони досить цікаві, щоб збагатити й вітчизняне кіно. Враховуючи той факт, що режисер уже багато років виховує нові покоління кінематографістів, цей момент насправді важливий для авторів циклу.

Питання це вагомніше, ніж може видатися. Кінематограф продовжує бути потужним засобом продукування сенсів, творення національної картини світу. Тож цілком очевидно, що на великих екранах України мають домінувати саме українські постаті. Тим більше, що, як ми бачимо з тієї ж «Гри долі», наша історія багата сюжетами. Наразі ж, за браком ігрових фільмів про яскравих діячів, документальне кіно змушене нести подвійне навантаження, водночас навчаючи й розважаючи.

Цього року сезон (уже не вперше) створено за підтримки Українського культурного фонду. Прем'єрні покази традиційно відбулися на «5 каналі». Відкрилися вони напередодні Дня українського кіно серією «Королева екрану». Попередні серії «Гри долі» викладено у вільний доступ на офіційному каналі Youtube: <https://www.youtube.com/channel/UCeIWtp4o3OR6-gx7CeGtT0g>.

Помста – страва, яку подають холодною

Тетяна Дениско

«Перекладачі» (*Les traducteurs*)

Режисер Режис Руансар

Сценаристи: Денієл Преслі, Ромен Компан, Режис Руансар

Оператор Гійом Шиффман

У ролях: Ламбер Вільсон, Алекс Лотер, Рікардо Скамарчо, Сісе Бабетт Кнусен, Ольга Куриленко, Маноліс Мавроматакіс, Едуардо Нор'єга та ін.

Франція, Бельгія. 2019

Прокат в Україні – 20.02.2020

Уся сучасна людська цивілізація тримається, як відомо, на поділі праці. Благо це чи зло? А то вже – з якого боку поглянути на цього дволикого Януса. До незаперечних переваг спільної діяльності належить більш висока продуктивність. І водночас той самий поділ праці поглиблює (іноді – просто-таки в трагічних розмірах) нерівність людей. Взяти для прикладу хоч би працю письменника. Майстер художнього слова написав книжку, яка стала бестселером. Щоби її чимскоріше прочитали в інших країнах, знадобляться перекладачі. Їхні імена не стоятимуть на обкладинці. Про них майже не згадуватимуть критики. І все ж від їхньої майстерності, їхнього вміння «одягнути» слово автора в шати іншої мови залежить немало. А хто від усього цього дістане найбільший зиск? Правильно: не письменник і не перекладачі – видавець. І красномовне підтвердження цього – мільйони на його рахунках і скромні гонорари письменника та перекладачів...

Фільм французького режисера Режиса Руансара «Перекладачі», що показує непривабливий бік усталеного в європейському суспільстві поділу праці, за бажанням його творців міг би стати драмою, звинуваченням упізнаваних корисливих ділків, що безсовісно наживаються за рахунок чужого таланту, однак режисер і його однодумці-сценаристи обрали інший жанр: це детектив (з елементами трилера) з усіма його обманними прийомами й сумлінним дотриманням інтриги, а також з неприхованими нотками сумної іронії і доречною появою на екрані відомих літературних творів європейської класики, як-от «У пошуках утраченого часу» Марселя Пруста, «Уллівс» Джеймса Джойса чи «Убивство в Східному експресі» Агати Крісті. (Інакше й не могло бути: стрічка про літературу не може обійтися без книжки «в ролі героїні», і не особливо важить – належить вона до елітарної літератури чи до масової; «Текст вічний. Треба вірити в літературу», – говорить один із героїв.) Головних персонажів у стрічці чимало:

дев'ять перекладачів з різних країн (прикметно, що кожен актор репрезентує свій етнос, крім «слов'янки» Ольги Куриленко, – так в якомусь інтерв'ю ідентифікує себе дівчина, що народилась і виросла в Україні, – яка грає російянку), а також видавець, його помічниця, письменник і його творіння – трилогія «Дедал. Людина, яка не хотіла помирати». Завершальну частину цієї трилогії протягом місяця мають перекласти заперті в бункері розкішного старовинного замку перекладачі, що їх заради високих прибутків і з метою не допустити передчасного витоку сюжету зібрав під одним дахом успішний видавець Ерік Анїстрем (подейкують, що саме таким хитромудрим способом перекладали «Інферно» Дена Брауна). До послуг перекладачів – величезна фільмотека, чудова книгозбірня, тренажери, басейн, вишукана кухня, і все ж їх страшенно пригнічує ця ізоляція. А через три тижні роботи Ерікові надходить перше послання від таємничого хакера з вимогою чималої суми грошей, інакше він оприлюднить (зілля в мережу) перші десять сторінок ще неопублікованої третьої частини «Дедала». Корисливий Анїстрем шаленіє, його видавництво може збанкрутувати, під підозрою перебувають усі дев'ятеро перекладачів, приниження набуває страхітливих розмірів, а хакер збільшує суму...

Ламбер Вільсон змальовує свого персонажа лаконічними точними штрихами: діловий, наполегливий, жорсткий і жорстокий, одержимий наживою, заради якої не зупиняється ні перед чим (показовий кадр: коли «бункерне» товариство відзначає Різдво з келихами в руках за літературною дискусією, видавець на самоті смакує ікру й лосося). Перекладачі для нього не становлять жодного інтересу як живі люди, тим паче як творчі особистості: маріонетки, роботи, слухняні безликі виконавці, майже раби – ось вони хто для видавця, ці розумники й розумниці. Айфони в них відбирають ще в аеропорту, контакти із зовнішнім світом їм суворо заборонено, інтернетом користуватися не дозволено, оригінал видають частинами – щодня по двадцять сторінок. Чоловік, який колись щось чував про порівняльне літературознавство, але не має жодної уяви про творчість, безсоромно помикає творчими людьми, – правда ж, знайома й на наших теренах постать?.. А те, як книжкова індустрія нівелює перекладацьку творчість, принижуючи її, обертаючи на звичайне ремесло, хіба не актуальна тема?

Із частиною перекладачів автори фільму знайомлять глядача в пролозі історії. Ось у аеропорту Копенгагена прощається з чоловіком і малими дітьми данська перекладачка Гелен (Сісе Бабетт Кнусен), в Лісабоні дізнається, що її щойно звільнили з роботи, португальська перекладачка Тельма (Марія Лейте), на Північному вокзалі Парижа спить на лавці англійський перекладач, юний Алекс Гудмен (Алекс Лотер)... Пізніше ми побачимо «схожу на покійницю з «Дедала», всю в білому російську перекладачку Єкатеріну Анісінову (Ольга Куриленко), грецького перекладача, літнього Константіноса Кедріноса (Маноліс Мавроматакіс). Не всім акторам вдається зліпити виразний образ, можливо, творці фільму, хвацько закручуючи

Кадр з фільму «Перекладачі». Режисер Режис Руансар. Франція, Бельгія. 2019.

сюжет, цього й не прагнули (до найбільш індивідуалізованих, проявлених у вчинках можна віднести грека: він дотепний, іронічний, співчутливий, самокритичний; а також датчанку: вона суперечлива, амбіційна і водночас із комплексом меншовартості; та італійця Даріо Фареллі у виконанні Ріккардо Скамарчо: він самовпевнений, спершу відверто підлабузнюється до видавця, однак у вирішальну мить стає на бік правди). Утім, цю ваду компенсують майстерні діалоги, найзагадковіший із яких той, що його провадить видавець, сидючи у в'язниці (до певної миті нам не повідомляють з ким). Час від часу пристрасну розмову перебивають флешбеки, декотрі з яких (якот розповідь Алекса про викрадення рукопису чи спроба Єкатеріни дізнатися сюжет третьої книги «Дедала») непропорційно затягнуті. Зате такою не назвеш сцену, де перекладачі обговорюють книжку, що її перекладають. Для когось – це всесвітній бестселер, якість тексту якого не підлягає сумніву і який вивчають у європейських університетах, а ще для когось – просто споживацький продукт, «не шедевр, не література». Хтось визнає, що перекладає «паршиву книжку», «щоб утриматися на плаву», а хтось усерйоз ототожнює себе з героїнею детективу «Дедал» і вважає за честь долучитися до його перекладу. У книжці, як і фільмі (прийом «детектив у детективі»), до кінця зберігається інтрига: хто втопив головну героїню книжки Ребекку? І чому? Перекладачі – перші професійні читачі і майже професійні інтерпретатори тексту, дошукуються мотивів, помічають паралелі, відмітають банальщину і сподіваються, що загадковий автор трилогії, який виступає під псевдонімом Оскар Брак, захоче з ними зустрітися і розв'яже їхні суперечки. Авжеж. Видавець нізащо цього не допустить: «Практичні деталі виходу книги його втомлюють», – бреше Ерік перекладачам. Однак про те, що це брехня, знає тільки один із дев'яти.

Письменника, який начебто написав «Дедала», звати Жорж Фонтен (його чудово зіграв Патрік Бошо), колись він був викладачем в університеті, але розчарувався («Всі мої кращі учні пішли в бізнес. Заради грошей» – і знову

цей наскрізний мотив, підданий у фільмі осуду потяг до грошоловства). Тепер літній Жорж тримає невеличку книгарню на півночі Франції, до якої колись доленосно завітав маленький хлопчик, що приїхав із Британії на канікули до батька... Хто вбив Фонтена і спалив його книгарню? Хто був хакером, який шантажував пихатого видавця і, сконструювавши вишукану помсту, змусив його зізнатися в скоєному? Хто написав трилер «Дедал»? Звісно, глядач про це дізнається. Але (за законами жанру) не відразу.

Питання в іншому: чому глядач (навіть вибагливий) іноді з таким задоволенням дивиться вправні детективи. Заради катарсису, який, кажуть, зменшує стрес? Щоб пересвідчитися, що ще не втрачено здатності розгадувати заплутані загадки? Чи існують ще якісь причини, як у нашому випадку. Наприклад, коли екран благородно підтримує віру в те, що зло неодмінно має бути покараним. Чи коли фільм-детектив у погоні за розвитком подій не губить із поля зору насущної проблеми сьогодення.

Партитура: звуки світу, втілені в музиці

Олена Крутова

Композитор – як терапевт.

Він вислуховує ту мішанину, що у режисера в голові, й дістається до суті.
Джеймс Кемерон

Кадр з фільму «Партитура». Режисер Метт Шрейдер. США, 2016.

Американський документальний фільм Метта Шрейдера «Партитура» (2016, «SCORE») – цікава й пізнавальна мандрівка у творчу лабораторію відомих американських кінокомпозиторів, яка проводить глядача по химерних лабіринтах і незнайомих закутках дивовижного світу. Це перше масштабне дослідження в історії кінематографа про створення музики до фільмів та невидиму копітку роботи її авторів. Режисер залучив до участі понад шістдесят композиторів, режисерів, музикознавців, кінознавців, зокрема Джона Вільямса, Говарда Шора, Ганса Ціммера, Олександра Десплу, Браяна Тайлера, Стівена Спілберга, Джеймса Кемерона, Енніо Морріконе, Мобі та багатьох інших, навіть доктора наук, професорку з психології Лю-Лан Тан. Передмова доволі поетична: над безмежними пагорбами і рівнинами шелестить вітер, налаштовуючи слух глядача і ніби натякаючи, що звуки музики беруть першопочаток у лоні природи, народжуються з її гармонії. Після медитативного занурення в атмосферу лунає промовиста заувага, що синтезує й відбиває ключову ідею: «Музика – серце і душа фільму». Адже, на відміну від зображення, вона здатна встановити глибший і щільніший контакт з глядачем і часто-

густо навіть може «витягнути» фільм.

Далі починається аналіз-подорож у часи німого кіно і перших експериментів братів Люм'єр, коли музика була потрібна, щоб заглушити проєктор. Але, як зауважує історик кіно Леонард Малтін: «Німе кіно ніколи не було суто «німим». Як мінімум завжди було піаніно». Тобто в німому кіно лунала задалегідь написана партитура або піаніст імпровізував. Надалі простежується виручка кіномузична історія впродовж бурхливого ХХ ст. від джазових та інструментальних мелодій Алекса Норта («Трамвай бажання» режисера Е. Казана, 1951 р.; «Спартак» режисера С. Кубрика, 1960 р.; «Клеопатра» Дж. Манкевича, 1963 р.), інструментальної музики Енніо Морріконе, що стала емблемою вестернів 1950-х рр., до заміни старомодних оркестрових партитур на мелодії у стилях панк, соул, фолк, зокрема ліричні, задушевні композиції у 1960–1980-х роках.

У цьому історичному контексті цікаве зізнання сучасних кінокомпозиторів: сьогодні часто доводиться грати на «нормальних» музичних інструментах (приміром, фольклорній калімбі) і часом узагалі обходитися без лептопа.

Окремий наголос зроблено на співпраці культового режисера Альфреда Гічкока з композитором, лауреатом «Оскара» Бернардом Германном, йдеться, зокрема, про фільми «Запаморочення» (1958) і «Психо» (1960). Музика цих стрічок нагання острах, тримає напруту, але основна її новаторська відмінність – у використанні композитором невеликих, рвучких музичних фраз, які змушували глядача шаленіти.

Професорка психології Лю-Лан Тан зауважує: «Різноманітні аспекти музики обробляються в різних частинах мозку. Завдяки своїй емоційній силі, музика являє неабиякий інтерес для нейробіологів. На музику у фільмах зазвичай не звертаєш особливої уваги, але її вплив на нас величезний». Адже музика здатна настільки посилити емоції, що глядачі згадувати-